

Raj Rozália–Nagy István

MAGYAR BÚCSÚSOK A VAJDASÁGI KEGYHELYEKEN

Jádi Ferenc–Tüskés Gábor Egy hasznosi parasztasszony látomásai című írásának az Előzetes megjegyzések fejezetében a következőket olvashatjuk: *„Bár a néprajztudomány hagyományos önértelmezése szerint »nem azt vizsgálja, ami az ember mélyén, jellemében van, hanem azt, ami abból jön fel, ami megvalósul, ami megformálódik«, a pszichiátria pedig elsősorban éppen az emberben rejlő dolgokra figyel, a néprajz és a pszichiátria módszereinek együttes alkalmazására a nemzetközi kutatás évtizedes tapasztalatai után újabban már a magyar szakirodalomban is több példával találkozunk.»*

Bár az ilyen jellegű kutatás utal a kor kutatójának szemléletére, a téma kutatásában való elmélyülésére, ugyanakkor a néprajztudomány mai álláspontját véve alapul, mely szerint a tárgyi és szellemi kultúra éles határral nem választható szét, hanem a hagyományos népi élet teljes egészében érdemes a szemléletre és tanulmányozásra, akkor azt ismerve, a körülményeket, mint befolyásoló, vagy meghatározó külső elemeket szem előtt tartva, felismerhető a búcsújárás ideje, módja, indítéka is a kor emberének életében, mint annak tartozéka egy bizonyos réteg számára, ill. általánosságban pedig mint jelenség.

Mint korábban, a ma emberét is foglalkoztatja egy-egy kegyhely létrejöttének körülménye.

Az egyház is sok esetben tartózkodó álláspontot képvisel a csodák, látomások, jelenségek, magánkinyilatkozások esetében, mégis úgy tartja, *„hogy az ilyenfajta jelenségek talán a természetes vallásosság megnyilvánulásai”*.

Mária-jelenésekről napjainkban is hallhatunk vidékünkön is. A közelmúltbeli (1990) törökotpolyai jelenések szemtanúi ma is élő személyek. Gyűjtőutaink során többen is elmondták, hogy a medugorjei zarándokutak egyikén *„kegyes volt a Szűz, és megmutatkozott”*.

Itt jegyezzük meg, hogy a kelet- és nyugat-európai feljegyzett katolikus területek jelenésein túl, a dél-szerbiai pravoszláv területekről is számolnak be hasonló eseményekről, újabb kegyhelyek létrejöttéről napjainkban.

Tehát kérdés, hogy a pszichiátria és a néprajztudomány módszereinek együttes alkalmazása szükséges-e, várt eredményt tud-e adni a megválaszolatlan kérdésekre e témakörben a néprajztudomány számára.

A kutatás fentebb vázolt jellegéről, okáról, céljáról, még inkább eredményeiről töprengve, e munka egyik szerzője, az 1950-es évek végéről, a doroszlói szentkútra érkező zarándoksereget idézi maga elé, amint elvonul nagyszülei szentkút utcai háza előtt, és egy emberként, áhítattal zengi a „*. . . köszönteni jöttünk a szép Szűz Máriát . . .*” Aztán azokat a tekijai, máriagyűdi, almási zarándokutakat, melyeket nagyanyja szoknyájába kapaszkodva a több ezer ember forgatagában úgy élt meg, hogy a hagyományokhoz való kötődés meghatározója lett későbbi életének.

Néhány évtized eltelte után, az 1990-es évektől a Nagy Istvánnal közösen végzett néprajzgyűjtő munkánk kezdetétől, foglalkozunk már a népi vallásosság kutatásával is. Tekintettel arra, hogy a témában eddig két videofilmünk, egy kiadványunk és több publikációnk jelent meg, az alábbiakban csupán röviden szólunk az általunk kutatott, az itt élő magyarság számára legjelentősebb kegyhelyekről legutóbb készült audiovizuális és írott munkánk tartalmáról. Alapszempontként a kegyhely, a kegyhelyi búcsú és a búcsújárás népies jellegének kutatását tűztük ki célul, a vidék magyarsága múltbéli, ill. mai jelenlétének összehasonlításával. Foglalkozunk azonban valamennyi kegyhely eredetével, történetével, sajátosságával és jelenével. A Nyugat-Bácskában az egykori Mosztonga mocsaras folyócska mentén több helyi jellegű kegyhely is létezik. Ez alkalommal e témakört nem érintjük.

A Vajdaság területén napjainkban is létező öt kegyhely, melyeknek eredete ugyan különböző korokra tehető, a katolikus magyarság vallásos életében igen jelentős. Annál is inkább, mert egykori búcsújáró területük a két világháború és a napjainkban is dúló események során, a határváltoztatások alkalmával leszűkült.

Míg egykor a bánási katolikus magyarság a közelében lévő kegyhelyek látogatásán túl (Töröktopolya, Versec) különös tisztelettel járt el Radnára is, a Bácska sokezres magyar búcsúsa Doroszlón kívül Tekijára, Máriagyűdre, Hajósra, Almásra, Szegedre járt leginkább.

Az említett kegyhelyek eredetének körülményeihez általában csodás eseményről szóló legenda/legendák kötődnek, és ismertek ma is, legtöbb esetben a Szűz megjelenésével, Istennél való közbenjárásával, oltalmával, gyógyító-csodatevő jóságával kapcsolatban. Így él a nép tudatában a doroszlói, a tekijai, a töröktopolyai és a sándori kegyhely. A feltevések szerint a verseci zarándokhelyen a hegyi Szent Kereszt-kápolna megépítésének indítóoka, a Nagybecskereki Egyházmegye püspökségének kötelékéhez tartozó, Szent Gellért püspök és vértanú tiszteletére szentelt templomban elhelyezett Krisztus szent keresztjének ereklyéje.

Napjainkban vidékünk búcsújáró helyeinek látogatottságára jellemző, hogy a zarándokok tömegét az egyszerű nép képezi, tehát inkább ezen réteg vallásgyakorlási formája. A kegyhelyek látogatása alkalmával a mély vallási meggyőződésből elzarándokló hívek emlékezetében az esemény egésze, mint a zavartalan áhítat alkalma marad általában. A búcsúk népies jellegét, spontán alakulását, változásait is ez a tömeg határozza meg.

Egykor a szervezett búcsújárás egy közösségen belül a búcsúvezető személyéhez kötődött, és 1992-ben Bácsstopolyán Bakai Erzsi néni vezette a csoportot. Kézzel írott és nyomtatvány jellegű énekeskönyveiket az utód búcsúvezetőre hagyományozták általában. Napjainkban a szervezést az egyház vállalja

fel. Általában buszokkal érkeznek a zarándokok a kegyhelyekre papjuk vezetésével. Utazásuk imával-énekekkel telik. A kupuszinai híveknek, amíg Doroszlóra érkeznek, egy rózsafüzért van idejük elmondani, a faluba érve a kegyhelyig énekelnek. A moholi Danyi László atya az 1990-es inséges évek kezdetén először szervezte meg a hagyományos, gyalogszerrel történő zarándokutat. Vezetésével azóta is így járnak Doroszlóra hívei.

A kegyhelyen való éjszakázás a búcsú előestéjén Doroszlón és Tekiján a hagyományokhoz híven mindmáig megmaradt. A szabadkai szentkútra viszont ez korábban nem volt jellemző, csak a közelmúltban vált szokássá. Ezekben a helyeken a búcsú napján általában püspöki szentmisével zárul az ünnep. Versec és Töröktopolya esetében a körülményekből adódóan, a kellemetlenségek elkerülése érdekében, az éjszakázásokat beszűntették, a búcsúk egynaposra szűkültek. Így a búcsú napján már nyoma sincs az előző napi zarándokseregnek, és csak igen kevesen jelennek meg a szentmisén is.

Az esti gyertyás körmenet megjelenésének ideje és szokása is változó. Mára valamennyi kegyhelyen az egyház szervezésében az előrelátott program keretében történik. Sokan ezt tartják a búcsú legmeghittebb részének, és ha többen nem is időznek a kegyhelyen, ezt az alkalmat megragadják, hogy részesedjenek az áhítatban. Míg az egykori búcsúk alkalmával az éjszakázások csendes ájtatossággal teltek, addig napjainkban, pl. Doroszlón, az esti gyertyás körmenet után az előrelátott program szerint késő éjszakába nyúló szertartások: szent-ségimádás, szentmise zajlik, vagy vallási jellegű előadásokat tartanak, ill. videofilm-vetítést szerveznek.

A magyar zarándokok általában ugyanazon imákat mondják, énekeket zenig kegyhelyeinken. Az adott kegyhelytől függően, a szokáshoz és az előrelátott programhoz igazodva választják meg énekeik-imáik sorrendjét (pl. beköszöntő, búcsúzó, keresztút stb.). Az éjszaka szabad óráiban a fiatalok (Kupusziná), kortárs zenével kísérik éneküket. Az idősebbek régi, kedves Mária-énekeket idéznek fel. Jelen korunk hangulatát tükrözik a nemzet megmentéséért szóló énekek.

Az ősegyházba visszanyúló offerálás hagyománya az adományozás különböző formáiban nyilvánul meg napjainkban kegyhelyeinken. A magyarság körében ez leggyakrabban pénzadomány. Doroszlón az oltárkerüléssel is összefüggő ez a cselekedet. Az érkező zarándokcsoportok miután beköszöntéskor az oltárt megkerülték, pénzadományaikat az oltárra helyezik. Tekiján az oltár kerülése nélkül, a magyar és katolikus hívek a perselyekbe helyezik adományaikat. Itt csupán a szláv hívek (görögkeleti) kerülik – térden csúszva is – az oltárt, és inkább több méter kelmét és egyéb textíliát helyeznek a kegyszoborra, miközben annak lábait vagy ruhája alját megcsókolják. A textília és pénzadomány mellett arany ékszert is adományoznak a sándori szentkútnál a katolikus – inkább horvát – zarándokok. Az ékszerekből összegyűlt adományból koronát készíttetett az egyház, mellyel ez év augusztusának utolsó szombatján, a kegyhely búcsújának vigíliáján msgr. dr. Pénzes János szabadkai megyés püspök koronázta meg a zarándokhely kegyképét. A kegyhelyekre fogadalmi ajándékkul egykor főleg gyertyát vittek. A gyertya adományozása napjainkig él. Valamennyi magyar búcsús is vásárol gyertyát, hogy azt a kegyhely valamely pontján elhelyezze majd. Versecen a cigányság feltűnően nagyméretű gyertyaszálakat vásárol. A magyarság Doroszlón, Szabadkán, Tekiján, Versecen gyakran

helyez el élő virágcsokrot a kegyeszobor, kegykép vagy feszület körül. Ritkábban köszönetet kifejező márványtáblákat is hagynak a kegyhelyeken a zárándokok. Egyedül a doroszlói kegytemplomban láthatóak az ezüstből készült, testrészeket ábrázoló, egykori offer adományok.

Több esetben a kegyhelyhez csodás erejű forrás, szentkút is kötődik (Doroszló, Tekija, Szabadka). A víznek csodás gyógyító hatást tulajdonítanak ma is a zárándokok, és feljegyzések is léteznek a víz általi csodás gyógyulásokról. Nemcsak helyben végeznek kultikus mosdást, hanem víznek otthonaikba is a vízből. A verseci kegyhelyen a csodás vízű kútról csak kevesen tesznek feltevéssel említést. Sem gyógyulásról, sem feljegyzésekről nem tudnak a zárándokok. Mint mondják, lelki megnyugvásért, Krisztust szenvedéseiért magasztalni jönnek ide. A kegyhely jelentőségét a Szent Kereszt erekye jelenlétében látják.

A kegyhelyek környékének növényzetéről (gally, levél, inda, fűszál, nád) azt tartják, hogy bajelhárító és gyógyító ereje van. Csak a töröktopolyai zárándokhelyről nem víznek növényeket otthonaikba a búcsúsok. Tekiján a legendás hírű egykori szilfa kidomborodó gyökérzetéből faragnak, és ezt viszik magukkal.

A kegyhelyek telkén belül, a kápolna közelében vásárolhatók a kegytárgyak. Ezenkívül ellepik a környéket több sorban a búcsús árusok sátrai. Áruik között a mézesbábos készítményeken kívül (hat-nyolc magyar mézesbábos létezik a Vajdaságban) a legkülönbözőbb, a piacokon és vásárokon látható cikkek fordulnak elő. Sátraikból és a lacikonyhákból Töröktopolyán és Szabadkán előfordult, hogy kellemetlen, zavaró, hangos szláv műzene hallatszott.

Szinte minden kegyhelyen újra megjelentek a kéregető koldusok.

Kutatásaink során azt állapítottuk meg, hogy változások, mint mindenben, úgy a búcsújárás szokásaiban is tapasztalhatók, viszont az ide zárándokló magyarság épp abból a belső indíttatásból, vallási meggyőződésből vállalja az út fáradalmait, mint egykor. A Vajdaság magyarságának nagy többsége úgy tartja számon ezeket a kegyhelyeket, mint ősi magyar búcsújáró helyek. A legszélesebb vonzáskörű, ma legtömegesebb, a szabadkai egyházmegyéhez tartozó, ma doroszlói, egykor Bajkútként emlegetett kegyhely. Az egykori fő búcsúja helyett a mai, a Kisboldogasszony-napi. Napjainkban ezen a helyen jelenik meg a magyarság is a legtömegesebben, bár szlovák, ruszin, horvát-sokác, cigány és kevés német ajkú hívő is jelen van. A legtöbb liturgia, így a főpásztori szentmise is magyar nyelven folyik, ami tükrözi a kegyhelyen megjelenő búcsúsok nemzeti összetételét is. Ide érkezik a legtöbb magyar zárándokcsoport szervezeten. Az egykori pünkösdi háromnapos búcsú alkalmával 18–20 ezer zárándok jelent itt meg. Napjainkban a két nap alatt 3–6 ezerre tehető a hívők száma.

A Bácskában található másik kegyhely a sándori, ökumenikus jellegű, és a katolikusok közül régebben és napjainkban is a horvát-bunyevác hívek jelentek/jelennek meg ezen a helyen a legtömegesebben. A magyarság számára mégis jelentős, hiszen a búcsú alkalmával nemcsak a város nagyszámú magyar lakossága, hanem a környékbeli magyar tanyák és falvak lakói is megjelennek. A magyar nyelvű szentmisén kívül kétnyelvű (horvát–magyar) liturgiák is folynak. A búcsú napján a püspöki szentmise horvát nyelvű. Jelentősebb jubileum alkalmával 10–15 ezer zárándok jelenik itt meg, egyéb alkalmakkor kb. 5000-re tehető a búcsúsok száma. Első szombatokon is zárándokolnak ide a hívők ma is.

Tekiján a legösszetettebb a búcsúok nemzetiségi aránya. Az 1950-es évekhez viszonyítva a magyarság jelenléte ezen a kegyhelyen drasztikusan megcsappant. A đakovói egyházmegye kötelékéhez tartozó kegyhelyen a liturgiák horvát és ósláv nyelven folynak, de magyar nyelvű szentmisét is tartanak, idén e szentmise főcelebránsa msgr. Huzsvár László nagybecskereki püspök volt. A keresztúti ájtatosságot is a magyarság külön csoportba rendeződve járja végig. E kegyhely jelentősége a magyarság számára különösen a Szűz közbenjárása általi, török felett aratott magyar győzelemben rejlik. Szervezetten Tekijára nem érkeztek magyar csoportok, a magyarság jelenléte mégis folyamatos a búcsú idején. Többen érkeznek családjukkal személygépkocsikkal. Két búcsúja közül az augusztus 5-ei Havi Boldogasszony ünnepe a fő búcsú. A zarándokok 2–4 ezres tömege van itt általában jelen.

A verseci hegyen álló kis kápolna valójában a régi kálvária végállomása is. Ősi búcsújáró helye az egész bánáti terület magyarságának, szórványmagyaroknak és az al-dunai katolikus székelyeknek. A szőlőskertek között megbúvó kis kápolna talán a legmeghittebb búcsújáró helynek tűnik. Itt csak magyar nyelvű a szentmise. Az egyéb nemzetiség közül tömegesebben csak a cigánység jelenik meg. A városi Szent Gellért-templomban hangzott el még horvát és német mise is, a záró főmise magyar nyelven folyt '97-ben, ahol az 500 személyt befogadó templom minden ülőhelye foglalt volt.

Általában Közép-Bánát magyarsága az, aki Nagyboldogasszony ünnepén (augusztus 15.) a töröktopolyai kegyhely búcsúján részt vesz. Megközelítőleg olyan tömegesen van jelen, mint a magyarság más búcsújáró helyeken a Vajdaságban, viszont itt más nemzetiségű zarándok csak elenyésző számban jelennek meg. Maga a búcsú nem olyan tömeges, mint pl. a doroszlói kegyhelyen, viszont kedveltsége igen nagy a bánáti magyarság körében. Régebben ide is falujuk templomától indulva gyalogosan, fészülettel, lobogókkal jöttek. Mára, mint egyébként is, busszal, traktorral vontatott pótkocsin, személyautóval érkeznek. A szertartások leginkább magyar nyelven folynak, egy horvát misét is tartanak. A főpásztori szentmise is magyar nyelvű. Megítélésünk szerint a legmagyarabb búcsú a vajdasági zarándokhelyek közül.

Az utóbbi időben van arra példa, hogy egy-egy nagyobb esemény alkalmával, a magas rangú egyházi személyeken kívül, pl. ez évben Kisboldogasszony napján (szeptember 7–8., a kegyhely fő búcsúja) a doroszlói kegyhelyen dr. Paskai László bíboros prímás, Esztergom–Budapest érsekének látogatása alkalmával – melynek külön nagy jelentősége van az egyház számára – jelen volt Magyarország belgrádi nagykövete, a vajdasági magyar polgármesterek, a közcélet képviselői. A töröktopolyai búcsú alkalmával viszont előrelátott program keretében „lépett fel” a csókai Szentháromság-templom két gyermekcsoportja. A sándori kegyhelyen a Dužijanca elnevezésű aratóünnepség rendezvény-sorozat ez évben a szentkúti búcsúval zárult.

A hazai magyar sajtó, a vajdasági rádió- és tv-állomások magyar szerkesztőségei napjainkban beszámolnak a kegyhelyi búcsúkról is.

A visszaemlékezések szerint kegyhelyeinken az 1930-as, majd az 1960–1980-as évekhez képest a magyarság nagy létszámcsökkenése tapasztalható. Általában az idősebb generáció van jelen, bár nem kedveltségének csökkenéséről van szó. Egyik oka az, hogy a fiatal és középgeneráció munkanapokon munkahelyén és iskolában van, tekintettel arra, hogy a vallási ünnepek nin-

csenek hivatalosan elismerve. Ehhez Tekija és Versec esetében valószínűleg a többnemzetiségű nagyváros közelsége, a szláv behatás is hozzájárul. Ezenkívül 1991-től az egykori Jugoszláviában zajló háborús események, mint mindenben, így a búcsújárásban is megnyilvánulnak. A magyarság vidékünkön megfogyatkozott, mert a fiatalabb nemzedék közül sokan a pénztelenség és bizonytalanság miatt külföldre távoztak.

Szabadka, 1998. október 15.